

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Teze bakalářské práce

na téma

**První Československá republika v kontextu teorie
konsociační demokracie**

Jméno: Filip

Příjmení: Zavřel

Ročník: 2. ročník

Akademický rok: 2011/2012

Konzultant: Prof. PhDr. Blanka Říchová, CSc.

1. Úvod

a. Vymezení tématu

Ve své práci bych se chtěl věnovat období československé první republiky v kontextu politologické teorie konsociační demokracie nizozemského politického vědce Arenda Lijpharta.

Ten ji poprvé představil roku 1968, kdy při svém studiu Nizozemska popsal nový model stabilního demokratického politického systému, a tím rozšířil rozdělení Gabriela Almonda. Jeho konsociační demokracie se projevovala především segmentací společnosti, která pro stabilitu systému nutně potřebovala koncept proporcionality a snahu o konsensus. Mezi základní charakteristiky konsocionalismu patří proporcionalita (poměrný volební systém, multipartismus apod.), tvorba velkých koalic, menšinové veto a určitá autonomie pro segmenty. Velký důraz je kladen na politické elity, které musí usilovat o všeobecnou stabilní shodu. Velmi důležitá je i participace obyvatel.

První Československá republika není Lijphartem řazena k typickým konsociačním demokraciím, avšak má řadu obdobných charakteristik. Obyvatelstvo Československa po roce 1918 bylo výrazně fragmentováno. Existovala tu většina Čechoslováků (avšak po celé období první ČSR se zcela nepodařilo sloučit tyto dvě národnosti, a tak by se dalo hovořit i o menšině Slováků), a dále především menšiny Němců a Maďarů. Dále pak drobné menšiny Rusínů, Ukrajinců, Poláků a Rumunů. Mimo odlišností etnických či národnostních zde existovaly i v otázkách náboženských a sociálních.

Profilace politických stran byla utvořena v Rokkanově duchu tradičních „cleavages“, tedy štěpných linií, a to centrum/periferie, stát/církev, město/venkov a vlastníci/pracující. Tzv. strany Hradu (převážně československé, respektive české) tvořili jádro centristických stran, zatímco strany hájící menšiny (německé, maďarské, čistě slovenské) byly periferní. Linie stát/církev štěpila strany na sekulární a křesťanské. Linie město/venkov dala vzniknout jedné z nejsilnějších stran tzv. Agráři. A konečně linie vlastníci/pracující utvořila profilaci sociální demokracie a

později silnější komunistické strany. Strany byly pevně provázány se svými segmenty.

Volební a politický systém československé první republiky byl vytvořen v duchu proporcionality a vyváženého vlivu všech výraznějších segmentů. Volební systém do parlamentu byl extrémně proporční a bez uzavírací klauzule, což umožňovalo vstup mnoha stran. Celý systém byl sestaven pro model multipartismu. Navíc byla zavedena volební povinnost, a tím zajištěna maximální reprezentace celého státu.

Do běžné vládní praxe První republiky se dostal i trend utváření velkých koalic, které po celé období neklesly pod tři vládní strany. Tzv. Všennárodní koalice (v letech 1918-1919 a 1921-1926) byla tvořena pěti stranami, Rudozelená (1919-1920) třemi. Za úřednické vlády Jana Černého (1920-1921) byla politika ovládána tzv. Pětkou, de facto pokračování Všennárodní koalice. Panská koalice (1926-1929) se skládala z pěti a později sedmi stran. Širokou koalici, ustanovenou po velké hospodářské krizi, tvořily demokratické parlamentní strany. Vládní období této koalice bych rozdělil do dvou volebních období, a to od r. 1929 do voleb r. 1935, kdy se dá ještě mluvit o koalici v konsensuálním duchu, zatímco od voleb r. 1935 tato koalice hrála roli obrany proti vítězné nacistické straně SDP, jejíž vítězství předznamenalo, s celou řadou dalších faktorů, konec celistvosti ČSR. Proto se ve své práci budu zabývat především obdobím let 1918 až 1935.

Jedním ze znaků, které doprovází konsociační demokracie je i semknutí se proti vnějšímu ohrožení. Československo daného období je toho dobrým příkladem. Nejprve republiku sdužovala snaha upevnit a potvrdit existenci ČSR na mezinárodním poli. Později se muselo jednotně postavit proti novým nárokům Maďarska a Německa, ale také proti sílícímu nacionalismu a komunismu (po celé Evropě). Tato zahraniční ohrožení vedla v ČSR k vyřešení nejedné vnitřní politické krize.

Hlavním důvodem proč není československá první republika řazena ke konsociačním demokraciím je absence vůle k federalizaci či autonomii pro

menšiny. Československá vláda pevně držela státní území jako jeden celek s centrem v Praze, což bylo i hlavní domácí politikou skupiny Hradu a jejího vedení v čele s prezidentem Tomášem G. Masarykem, který však svou osobností fungoval jako spojovací prvek státu a smírčí jednatel segmentů.

Tomuto tématu bych se chtěl věnovat zejména proto, že hlavním důvodem stabilní existence první republiky bylo hledání konsenzu, což je i hlavní myšlenka konsociační demokracie. Věřím, že svou studií mohu ukázat, že se v první ČSR vyskytovaly tendence pro aplikaci modelu, který byl později nazván konsociační demokracií.

b. Stanovení cíle práce

Ve své práci bych chtěl provést analýzu systému první Československé republiky v kontextu teorie konsociační demokracie Arenda Lijpharta. Tedy popsat, které charakteristiky politického systému první republiky odpovídaly Lijphartově teorii, a které jí případně odporovaly – a do jaké míry. Zaměřím se především na vnitřní politickou situaci v ČSR, volby do parlamentu, utváření vládních koalic, směřování vlád a začleňování menšin do vládních struktur. Také popíši, jaké segmenty se v ČSR nacházely a u kterých stran našly své zastoupení. Dále nastíním vývoj domácí politické situace. Nejvíce se budu zabývat obdobím let 1918 – 1935, kdy dle mého názoru mohla situace nejvíce odpovídat modelu konsociační demokracie.

c. Metoda zpracování tématu

Z metodologického hlediska se bude jednat o jednopřípadovou (neboli vnitřní) studii. Zkoumaným případem bude politický a sociální kontext domácí politiky první Československé republiky s ohledem na aplikovatelnost teorie konsociační demokracie.

d. Formulace výzkumných otázek

Hlavní výzkumnou otázkou tedy je, zda v první Československé republice fungoval model konsociační demokracie, přičemž vycházím ze své

teze, že minimálně ve dvacátých letech 20. století zde byl model skutečně ukotven, avšak v méně ideální formě, než jak ho později popsal Lijphart. Mou základní tezí tedy je, že první republika ve většině zkoumaných charakteristik měla konsociační tendence. Dalšími výzkumnými otázkami jsou: jaké byly odlišnosti od modelu v ČSR a v Lijphartově pojetí? Byl model v ČSR stabilní? Co vedlo ke konci modelu s konsociačními tendencemi? Kdy mé teze znějí následovně: Model v ČSR se od Lijphartovo odlišoval především v centralizaci a odmítání federalizace. K ideálnímu typu také scházela stejná velikost jednotlivých segmentů. Stabilitu modelu v domácí politice zajišťovaly společné zájmy, zahraniční ohrožení a osobnost prezidenta Masaryka. Nestabilita se projevila po nárůstu antistátních faktorů, a to především po posílení komunismu a hlavně nacismu. Konec spolupráce segmentů nastal po radikalizaci společnosti z důvodů Velké hospodářské krize a vzrůstajícího nacionalismu po celé Evropě, kdy i v ČSR výrazně posílily strany žádající autonomii.

2. Osnova práce

1. Úvod
2. Teorie konsociační demokracie Arenda Lijpharta
3. První Československá republika v kontextu konsocialismu
 - 3.1. Segmenty společnosti
 - 3.2. Štěpné linie a stranický systém
 - 3.3. Politický a volební systém
 - 3.4. Koalice a vlády
 - 3.5. Role politických elit
 - 3.6. Zahraniční ohrožení ČSR
4. Konec konsociačních tendencí v první ČSR
5. Závěr

3. Předběžný seznam literatury

Prozatím se jedná o předběžný seznam literatury. Postupně budou doplňovány další zdroje.

A. Dokumenty

Prozatímní ústava Československa 1918. Staženo dne 27. 4. 2012 z WWW:

<http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1918.html>

Ústavní listina Československé republiky 1920. Staženo dne 27. 4. 2012

z WWW: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>

B. Neperiodická literatura

BALÍK, S.; HLOUŠEK, V.; HOLZER, J.; ŠEDO, J. (2011). *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno: Masarykova univerzita, 178 s.

HARNA, J. (1998). *Politické programy českého národního socialismu: 1897-1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, 291 s.

HARNA, J.; LACINA, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav, 274 s.

HARNA, J.; KUČERA, M. (2010). *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896-1920*. Praha: Historický ústav, 227 s.

HLOUŠEK, V. (2005). Teorie konsociační demokracie a moravská praxe. In Fasora, Lukáš - Hanuš, Jiří - Malíř, Jiří. *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě*. Brno: Matice moravská, s. 145-155.

HLOUŠEK, V.; KOPEČEK L. (2004). *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. 224 s.

HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. (2010). *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 310 s.

HLOUŠEK, V.; KOPEČEK L.; ŠEDO, J. (2011). *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 292 s.

- KOUTSKÁ, I.; SVÁTEK, F. (1994). *Politické elity v Československu 1918-1948: sborník*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 259 s.
- KUNC, J. (2000). *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 262 s.
- NOVÁK, M. (1997). *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 275 s.
- NOVÁK, M.; LEBEDA T. a kol. (2004). *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Pelhřimov: Aleš Čeněk. 485 s.
- OLIVOVÁ, V. (2000). *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum. 355 s.
- ŘÍCHOVÁ, B. (2006). *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál. 303 s.

C. Periodická literatura

- BARRY, B. (1975). Political Accommodation and Consociational Democracy. *British Journal of Political Science*. Roč. 5, č. 4, s. 477-505.
- HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. (2002). Česká republika - konsensuální nebo majoritní model demokracie? *Politologická revue*. Roč. 3, č. 1, s. 3-21.
- LIJPHART, A. (1968). Typologies of Democratic Systems. *Comparative political studies*. Roč. 1, č. 3, s. 3-44.
- LIJPHART, A. (1969). Consociational Democracy. *World Politics*. Roč. 21, č. 2, s. 207-225.
- LIJPHART, A. (1981). Consociational Theory: Problems and Prospects. A Reply. *Comparative Politics*. Roč. 13, č. 3, s. 355-360.
- NOVÁK, M. (1988). Je konsensuální „model“ demokracie nejlepší? – první část. *Sociologický časopis*. Roč. 34, č. 1, s. 3-21.
- NOVÁK, M. (1988). Je konsensuální „model“ demokracie nejlepší? – druhá část. *Sociologický časopis*. Roč. 34, č. 2, s. 131-144.

SKALNIK LEFF, C.; MIKULA S. B. (2002) Institutionalizing Party Systems in Multiethnic States: Integration and Ethnic Segmentation in Czechoslovakia, 1918-1992. *Slavic Review*. Roč. 61, č. 2, s. 292-314.

D. Internetové zdroje

Oficiální stránky poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

<http://www.psp.cz>

Oficiální stránky Vlády České republiky. <http://www.vlada.cz>

Oficiální stránky slovenského Institutu informatiky a statistiky.

<http://www.infostat.sk>

Oficiální stránky Českého statistického úřadu. <http://www.czso.cz>